

Чекан Оксана Іванівна,
ORCID ID: 0000-0002-3480-6366

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної та спеціальної освіти
Мукачівський державний університет

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗМІНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

INCLUSIVE EDUCATION IN PRESCHOOL INSTITUTIONS: NORMATIVE AND LEGAL CHANGES AND IMPLEMENTATION PROSPECTS

У статті проведено аналіз нової редакції Закону України «Про дошкільну освіту» (№ 3788-IX, 2024) у контексті забезпечення рівного доступу дітей з особливими освітніми потребами (ООП) до якісної освіти. Визначено провідні законодавчі нововведення, які спрямовані на розвиток інклюзивної форми освітнього процесу в закладах дошкільної освіти (ЗДО), а саме створення інклюзивних груп, розширення функцій інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ), удосконалення механізмів фінансування та підготовки педагогічних кадрів.

У процесі дослідження розглянуто сучасні наукові підходи до інклюзивної освіти та їх відображення у вітчизняному законодавстві. Окреслено ключові проблеми реалізації нових норм, серед яких нестача кваліфікованих фахівців, недостатнє фінансування на місцевому рівні, відсутність уніфікованих методичних рекомендацій та освітніх програм для дітей з різними видами порушень розвитку.

Проаналізовано світовий досвід упровадження інклюзивної дошкільної освіти та запропоновано перспективи вдосконалення української системи інклюзивної форми освітнього процесу ЗДО. Зокрема, наголошується на необхідності розширення програм підготовки педагогів, створення ефективних механізмів моніторингу реалізації законодавчих норм, посилення державної підтримки упровадження сучасних технологій у освітній процес.

Результати дослідження можуть бути використані за подальшого вдосконалення нормативно-правової бази інклюзивної освіти, а також задля доробки рекомендацій щодо оптимізації освітнього середовища у ЗДО відповідно до потреб дітей з ООП.

Ключові слова: дошкільна освіта, інклюзія, особливі освітні потреби, законодавчі зміни, заклади дошкільної освіти, інклюзивно-ресурсні центри, адаптація освітнього процесу.

The article analyzes the new edition of the Law of Ukraine “On Preschool Education” (№ 3788-IX, 2024) in the context of ensuring equal access to quality education for children with special educational needs (SEN). The main legislative innovations aimed at developing inclusive education in preschool institutions (PI) have been identified, including the creation of inclusive groups, the expansion of the functions of inclusive resource centers (IRC), and the improvement of funding mechanisms and teacher training.

The study examines modern scientific approaches to inclusive education and their reflection in national legislation. The key challenges in implementing the new regulations are outlined, including a shortage of qualified specialists, insufficient local funding, and the absence of standardized methodological guidelines and educational programs for children with various developmental disabilities.

The global experience of implementing inclusive preschool education has been analyzed, and perspectives for improving the Ukrainian system of inclusive learning have been proposed. In particular, the study emphasizes the need to expand teacher training programs, develop effective mechanisms for monitoring the implementation of legislative norms, and strengthen state support for the integration of modern technologies into the educational process.

The research findings can be used to further improve the regulatory framework for inclusive education, as well as to develop recommendations for optimizing the educational environment in preschool institutions in accordance with the needs of children with SEN.

Key words: preschool education, inclusion, special educational needs, legislative changes, inclusive resource centers, adaptation of the educational process.

Постановка проблеми. Інклюзивна освіта є важливим напрямом державної освітньої політики України, спрямованим на створення рівних можливостей задля навчання всіх дітей, незалежно від їхніх особливих освітніх потреб. Відповідно до

міжнародних зобов'язань, зокрема Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, Україна повинна забезпечувати доступність якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами (ООП) на всіх рівнях, починаючи з дошкільного [2; 8; 11; 12].

Закони України «Про освіту» та «Про дошкільну освіту» визначають інклюзію як пріоритетний напрям реформування освітньої системи. На наш погляд, реалізація інклюзивної форми освітнього процесу у закладах дошкільної освіти (ЗДО) стикається з низкою проблем, серед яких недостатня кількість підготовлених фахівців, обмежене фінансування, відсутність адаптованих освітніх програм і спеціального методичного забезпечення.

Останні зміни до Закону України «Про дошкільну освіту» (№ 3788-IX, 2024) містять нововведення, що спрямовані на вдосконалення механізмів упровадження інклюзії, забезпечення фінансової підтримки та розширення прав дітей з ООП. Важливим завданням є аналіз наявних змін та визначення основних викликів їх реалізації в освітньому процесі ЗДО [1].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про організацію інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами», інклюзія в дошкільній освіті є необхідним етапом формування доступного освітнього простору, що сприяє наступності між рівнями освіти: рання допомога – дошкільна освіта – загальна середня освіта [3].

На практиці упровадження інклюзії в ЗДО залишається викликом через низку проблем, таких як недостатнє матеріально-технічне забезпечення, дефіцит кваліфікованих фахівців, складності у адаптації освітнього середовища. Натомість державна політика має забезпечити комплексний підхід до розвитку інклюзивної дошкільної освіти, що передбачає правові, організаційні та методичні механізми її ефективного упровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання інклюзивної форми освітнього процесу у закладах дошкільної освіти досліджується як на національному, так і міжнародному рівнях. У вітчизняних наукових працях (А. Колупаєва [5], Л. Савчук [6], В. Синьов [7]) значна увага приділяється організаційним і методичним аспектам адаптації дітей з ООП до освітнього середовища. Дослідники підкреслюють необхідність розробки індивідуальних освітніх траєкторій та підготовки педагогів до роботи в інклюзивних групах.

У міжнародних дослідженнях (R. Jordan [10], L. Florian [9], S. Powell [10]) аналізуються ефективні стратегії інклюзивної форми освітнього процесу, які базуються на використанні спеціальних педагогічних методів, технологій та мультидисциплінарного підходу. Дослідження показують, що

раннє включення дітей з ООП в інклюзивне середовище позитивно впливає на їхній подальший розвиток, соціалізацію та академічні успіхи.

Попри численні дослідження, недостатньо уваги приділяється практичному аспекту реалізації нових законодавчих норм у сфері дошкільної інклюзивної освіти. Наявне визначає необхідність проведення детального аналізу змін у Законі України «Про дошкільну освіту» та їхнього впливу на освітній процес у ЗДО.

Метою статті є аналіз нововведень у Законі України «Про дошкільну освіту» (№ 3788-IX, 2024) щодо забезпечення рівного доступу до якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Зокрема, дослідження спрямоване на розгляд ключових змін у законодавстві, що регламентують створення інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти (ЗДО), розширення функцій інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ) та механізми фінансування інклюзивної форми освітнього процесу [1].

Особлива увага приділяється аналізу організаційних і методичних аспектів упровадження інклюзії в закладах дошкільної освіти, оцінці актуальних проблем та викликів, з якими зустрічаються освітяни та батьки. Також у статті розглядаються перспективи розвитку інклюзивної освіти у ЗДО, включно з необхідністю вдосконалення кадрового забезпечення, адаптацією освітніх програм, застосуванням сучасних технологій задля підтримки освітнього процесу тощо.

Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення нормативно-правового регулювання інклюзивної форми освітнього процесу в Україні та розробки рекомендацій для педагогічних працівників, які працюють з дітьми з ООП у системі дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Зміни у Законі України «Про дошкільну освіту» спрямовані на удосконалення механізмів забезпечення рівного доступу дітей з ООП до якісної освіти. Провідні нововведення включають:

1 Рівний доступ до дошкільної освіти (ст. 3, 4, 5) [1].

Закріплення права дітей з особливими освітніми потребами (ООП) на рівний доступ до освіти є фундаментальним принципом державної політики у сфері освіти. Відповідно до статей 3, 4, 5 Закону України «Про дошкільну освіту», діти з ООП мають право на отримання освітніх послуг у всіх формах закладів дошкільної освіти (ЗДО), включаючи з державними, комунальними та приватними закладами.

Нововведенням є обов'язок кожного освітнього закладу забезпечити умови, що сприяють навчанню дітей з ООП, що передбачає:

- архітектурну доступність приміщень (безбар'єрне середовище, наявність пандусів, ліфтів, адаптованих санітарних приміщень);
- забезпечення спеціальних засобів навчання, а саме альтернативної та допоміжної комунікації (АДК);
- розробку методичних рекомендацій щодо адаптації освітнього середовища.

Одним із найбільш значущих аспектів нової редакції Закону є упровадження обов'язкових стандартів інклюзивного освітнього середовища у кожному закладі освіти. Відтепер усі ЗДО, незалежно від форми власності, повинні створювати умови для отримання освітніх послуг дітям з ООП. Означене сприятиме їхній інтеграції у суспільство та забезпечить можливість здобуття якісної освіти нарівні з іншими дітьми [1].

2. Організація інклюзивних груп у ЗДО (ст. 12, 13, 14) [3].

Зміни у статтях 12, 13, 14 Закону регламентують механізми створення інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти. Відтепер означені групи можуть формуватися у будь-якому ЗДО, що дозволяє значно розширити доступність інклюзивної форми освітнього процесу.

Організація інклюзивних груп передбачає:

- обов'язкове залучення до освітнього процесу асистента вихователя, який сприяє соціалізації дитини з ООП та допомагає адаптувати освітні завдання;
- співпрацю з логопедами, дефектологами, психологами, що забезпечує корекційно-розвитковий супровід;
- використання індивідуальних програм розвитку (ІПР), що розробляються на підставі висновків інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ).

Запровадження ІПР є ключовим нововведенням, яке дозволяє створити персоналізовану систему освітнього процесу, що відповідає особливим потребам кожної дитини. Наявне гарантує, що освітній процес буде максимально ефективним та сприятиме розвитку кожного вихованця [3].

На наш погляд реалізація означеного підходу вимагає додаткової підготовки педагогічного персоналу. Одним із викликів залишається дефіцит фахівців, які мають достатню кваліфікацію задля роботи в інклюзивних групах ЗДО, що зумовлює необхідність запровадження нових програм підготовки педагогів, зорієнтованих на інклюзивну освіту.

3. Фінансування інклюзивної освіти (ст. 22, 24) [1].

Фінансовий аспект залишається одним із ключових викликів у процесі упровадження інклюзивної форми освітнього процесу. Відповідно до статей 22, 24 Закону, передбачено нові механізми фінансування, що дозволять створити необхідні умови для освітнього процесу дітей з ООП.

Основні джерела фінансування інклюзії у ЗДО:

1. Державний бюджет – цільові субвенції на підтримку дітей з ООП, що покривають витрати на додаткових педагогічних працівників, закупівлю спеціалізованого обладнання та дидактичних матеріалів.

2. Місцеві бюджети – фінансування програм адаптації освітнього простору відповідно до потреб дітей з ООП.

3. Грантові програми та благодійні фонди – залучення додаткових ресурсів задля підтримки інклюзивної форми освітнього процесу.

Новою нормою Закону є механізм фінансової підтримки допоміжних засобів освітнього процесу, таких як тактильні книги, спеціальні комп'ютерні програми, засоби альтернативної комунікації. Наявне дозволяє значно покращити якість навчання дітей з ООП та зробити освітній процес доступнішим [1].

Попри означені нововведення, проблема недостатнього фінансування залишається актуальною, особливо на рівні місцевих громад. Здебільшого батьки дітей з ООП змушені самостійно шукати фінансову підтримку задля забезпечення необхідних умов навчання. Означене вимагає розробки більш дієвих механізмів розподілу бюджетних коштів та посилення державного контролю за їх використанням.

4. Розширення функцій інклюзивно-ресурсних центрів (ст. 20, 21) [4].

Згідно з оновленими статтями 20, 21, інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ) отримують розширені повноваження у сфері супроводу дітей з ООП.

Основні зміни включають:

- розширення функцій ІРЦ – центри не лише здійснюють комплексне оцінювання розвитку дитини, а й надають методичну підтримку педагогам під час освітнього процесу;
- обов'язковий моніторинг освітніх потреб дітей – відтепер ІРЦ повинні регулярно оцінювати прогрес дитини та вносити корективи у освітній процес;
- інформування батьків щодо доступних послуг та можливостей освітньої підтримки.

Наявні зміни спрямовані на підвищення ефективності інклюзивної форми освітнього процесу та покращення координації між батьками, педагогами та фахівцями ІРЦ.

Попри законодавчі гарантії рівного доступу до освіти, упровадження інклюзивної форми освітнього процесу у закладах дошкільної освіти (ЗДО) залишається складним і багатоетапним процесом [4]. Проаналізувавши Закон України «Про дошкільну освіту» (№ 3788-IX, 2024), можна стверджувати, що хоча нормативно-правова база значно зміцніла, реальна практика потребує комплексного підходу та усунення низки системних проблем.

Однією з ключових перешкод є дефіцит кваліфікованих фахівців, здатних ефективно працювати з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП). Закон передбачає необхідність залучення асистентів вихователя, логопедів, дефектологів та психологів до роботи в інклюзивних групах, хоча на практиці не у всіх ЗДО наявні відповідні спеціалісти. Відсутність достатньої кількості спеціально підготовлених педагогів призводить до перевантаження наявних кадрів і може негативно впливати на якість освітнього процесу.

Ще однією проблемою залишається недостатнє фінансування, особливо на рівні місцевих громад. Законодавчо визначено механізми державного та місцевого фінансування інклюзивної освіти, зокрема можливість цільових субвенцій на облаштування безбар'єрного простору, закупівлю спеціалізованого обладнання та фінансування додаткових посад. На наш погляд у багатьох регіонах спостерігається нерівномірний розподіл коштів, що унеможливує належне забезпечення всіх дітей з ООП необхідними ресурсами.

Окремо зазначимо потребу у розробці адаптованих освітніх програм і освітніх матеріалів. Закон передбачає доробку індивідуальних програм розвитку (ІПР) для дітей з ООП на підставі висновків інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ). Натомість в Україні все ще бракує єдиних стандартів освітнього процесу для різних категорій дітей з ООП, що змушує педагогів адаптувати загальні програми власними зусиллями без належного методичного супроводу.

Аби подолати зазначені виклики та забезпечити ефективне упровадження нових законодавчих норм, необхідно здійснити комплексні заходи:

1. Розширення програм підготовки педагогів з інклюзивної освіти. Закон передбачає, що вихователі, які працюють у інклюзивних групах, повинні мати відповідну підготовку. Для цього

слід розширювати освітні програми у педагогічних вишах, інтегруючи курси щодо роботи з дітьми з ООП, альтернативних методів комунікації та використання спеціальних технологій.

2. Упровадження ефективних механізмів моніторингу реалізації законодавчих норм. Інклюзивно-ресурсні центри відіграють важливу роль у підтримці дітей з ООП та педагогів, натомість, їхня діяльність потребує системного аналізу ефективності. Необхідно розробити чіткі критерії оцінки якості роботи ІРЦ, а також концепції моніторингу ефективності упровадження інклюзії в ЗДО на місцевому рівні.

3. Забезпечення державної підтримки задля використання сучасних технологій під час освітнього процесу. Законодавство визначає, що навчання дітей з ООП може здійснюватися із застосуванням допоміжних засобів, зокрема цифрових ресурсів та спеціалізованого програмного забезпечення. Держава може активніше упроваджувати технологічні рішення, такі як мультимедійні освітні платформи, інтерактивні освітні додатки, системи альтернативної комунікації для дітей з порушеннями мовлення тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз нової редакції Закону України «Про дошкільну освіту» (№ 3788-IX, 2024) свідчить про суттєвий прогрес у забезпеченні інклюзивної форми освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Законодавчі зміни передбачають створення інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти, розширення функцій інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ), фінансову підтримку адаптації освітнього простору, а також підготовку педагогів в роботі з дітьми з ООП. Відповідні заходи спрямовані на реалізацію провідних принципів інклюзивної освіти, таких як рівність можливостей, доступність навчання та соціальна інтеграція всіх дітей.

Попри позитивні зрушення у нормативно-правовій базі, на практиці упровадження інклюзії у закладах дошкільної освіти України стикається з низкою викликів. Зокрема, залишається проблема дефіциту кваліфікованих педагогічних кадрів, здатних працювати з дітьми з ООП. Освітні заклади не завжди готові до упровадження адаптованих освітніх програм, а рівень методичної підтримки для вихователів у багатьох регіонах залишається недостатнім. Також не у всіх громад наявне належне фінансування щодо модернізації матеріально-технічної бази закладів дошкільної освіти, що створює додаткові бар'єри задля реалізації інклюзивного освітнього простору.

Перспективи подальших досліджень у відповідній сфері спрямовані на доробку ефективних механізмів реалізації законодавчих змін на практиці. Зокрема, актуальним є вивчення найкращих міжнародних практик організації інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти та адаптація означених моделей до українських реалій. Необхідним є проведення досліджень щодо дозробки та упровадження спеціальних освітніх програм для підготовки педагогів до роботи в інклюзивних групах.

Крім того, важливо зосередитися на доробці механізмів ефективного фінансування інклюзивної освіти, які передбачатимуть рівномірний розподіл ресурсів між регіонами. Доцільно дослідити

вплив сучасних технологій на адаптацію освітнього процесу для дітей з ООП, а саме можливості використання цифрових платформ, мультимедійних освітніх матеріалів та спеціального програмного забезпечення для корекційного навчання.

Отже, подальші дослідження у сфері дошкільної інклюзивної освіти повинні бути комплексними, охоплювати законодавчі, організаційні, педагогічні та технологічні аспекти. За умови системного підходу до реалізації норм Закону України «Про дошкільну освіту» можна забезпечити повноцінний розвиток і якісну освіту для дітей з особливими освітніми потребами, що є одним із ключових завдань сучасної освітньої політики України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про дошкільну освіту»: від 21.12.2023 р. № 3788-IX. Відомості Верховної Ради України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> (дата звернення: 02.02.2025).
2. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю: міжнародний документ від 13.12.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 02.02.2025).
3. Про організацію інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами: постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 р. № 872. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-п#Text> (дата звернення: 02.02.2025).
4. Концепція розвитку інклюзивної освіти в Україні: наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 р. № 912. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 02.02.2025).
5. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: теорія, практика, перспективи. Київ: Педагогічна думка, 2021. 320 с.
6. Савчук Л. О. Інклюзивна освіта в системі дошкільної освіти: нормативно-правові аспекти та практичний досвід. Освітній простір XXI століття. 2022. № 4. С. 56–72.
7. Синьов В. М. Спеціальна педагогіка: навч. посіб. Київ: Видавничий дім «Слово», 2020. 276 с.
8. Інститут спеціальної педагогіки і психології НАПН України. Організація освітнього процесу для дітей з ООП у закладах дошкільної освіти: аналітичний звіт. Київ: НАПН України, 2023. 198 с.
9. Florian L. *The Inclusive Classroom: Strategies for Effective Teaching*. London: Routledge, 2021. 354 p. DOI: 10.4324/9781003199098 (<https://doi.org/10.4324/9781003199098>).
10. Jordan J. *Inclusive Early Childhood Education: Strategies and Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. 298 p. DOI: 10.1017/9781108767481 (<https://doi.org/10.1017/9781108767481>).
11. UNESCO. *Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education*. Paris: UNESCO Publishing, 2022. 480 p. URL: <https://en.unesco.org/gem-report/2022> (дата звернення: 02.02.2025).
12. Європейська агенція з розвитку спеціальної та інклюзивної освіти. *Inclusive Early Childhood Education*. Brussels: EASNIE, 2020. 212 p. URL: <https://www.european-agency.org/> (дата звернення: 02.02.2025).